Przystanek historia

https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/60747,Fort-III-w-Pomiechowku-Pierwszy-etap-prac-ekshumacyjnych.html

Pogrzeb ofiar niemieckiego terroru na terenie Fortu III – Pomiechówek, 5 września 2019. Fot. Sławek Kasper (IPN)

ARTYKUŁ

Fort III w Pomiechówku. Pierwszy etap prac ekshumacyjnych

Autor: PIOTR KĘDZIORA-BABIŃSKI 22.12.2019

W październiku 2018 r. Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa Instytutu Pamięci Narodowej rozpoczęło prace ekshumacyjne w Forcie III w Pomiechówku. W bieżącym roku został zakończony pierwszy etap tych prac. Będą one nadal prowadzone w następnych latach.

Fort III w Pomiechówku został wybudowany pod koniec XIX w. przez Rosjan jako część pierścienia twierdzy Modlin. Służył on różnym armiom (carskiej, austro-węgierskiej, polskiej, niemieckiej, ponownie polskiej) aż do 2006 r.

Najtragiczniejszy fragment jego historii przypada na czas II wojny światowej. W tym okresie, po kapitulacji 28 września 1939 r., pełnił on kolejno funkcje: obozu jenieckiego (1939-1940), obozu przejściowego dla wysiedlanych Polaków (1940–1941), getta dla Żydów (kilka miesięcy 1941 r.), więzienia karno-śledczego dla rejencji ciechanowskiej i miejsca masowych egzekucji (od 1942 do lipca 1944 r.), obozu pracy pod zarządem Wehrmachtu (sierpień 1944–styczeń 1945 r.). Według różnych badaczy w Forcie III Niemcy zamordowali od kilkunastu do około stu tysięcy osób.

> Po kapitulacji 28 września 1939 r., Fort III w Pomiechówku pełnił kolejno funkcje: obozu jenieckiego, obozu przejściowego dla wysiedlanych Polaków, getta dla Żydów, więzienia karno-śledczego dla rejencji ciechanowskiej i miejsca masowych egzekucji, obozu pracy pod zarządem Wehrmachtu. Według różnych badaczy Niemcy zamordowali tu od kilkunastu do około stu tysięcy osób.

Przeprowadzone po wojnie ekshumacje ciał – w 1945, 1946, 1948 i 1966 r. – odbyły się w większości bez udziału protokolantów Polskiego Czerwonego Krzyża. Dziś zatem nie jesteśmy w stanie określić dokładnej liczby ofiar ekshumowanych w tamtych latach. Szczątki, które zostały wtedy odnalezione, przeniesiono na cmentarze w Pomiechowie, Zakroczymiu, Pułtusku i w innych miejscowościach Mazowsza.

Jesień 2018

Łódzka Fundacja Badań Naukowych przystąpiła do prac 10 października 2018 r. Zakończyły się one 15 grudnia pogrzebem pierwszych odnalezionych ofiar. Poszukiwania miały za zadanie przebadanie trzech obszarów: większego (lewego) dziedzińca fortu, dziedzińca mniejszego i terenu między dwoma wałami

na zapolu fortu.

Na obszarze trzecim w 1946 i 1966 r. ekshumowano szczątki czterech obrońców z września 1939 r. Chcieliśmy też sprawdzić, czy znajdują się tam inne groby. Nie znaleźliśmy nic, mogliśmy jedynie skonstatować, że stare mogiły zostały prawdopodobnie zniszczone w 1966 r. podczas budowy zbiornika do przechowywania wody.

Odnalezione artefakty. Fot. ze zbiorów autora

Z kolei wokół pierwszego obszaru powstało wiele mitów. Miały się tam – zwłaszcza na sztucznym podwyższeniu terenu – znajdować zbiorowe mogiły. Przewieziono tam upamiętnienia z kwatery wojennej na cmentarzu w Pomiechowie, zdemontowane w 2014 r., a rodziny ofiar dostawiły kolejne. Tymczasem teren został przebadany w całości i musieliśmy stwierdzić, że nie było to miejsce jakiegokolwiek pochówku. Udało nam się natomiast odnaleźć relikty obiektów związanych z użytkowaniem Fortu III przez różne wojska, głównie carskie: stróżówki, pozostałości pieca cegielni, chodnik ceglany ze studnią, zbiornik wodny z odstojnikiem i rynną. Podwyższenie terenu okazało się reliktami budynku. Obiekt ten, analogiczny do budynków na terenie twierdzy Modlin, m.in. kościoła parafialnego św. Barbary, dzielił się na dwie części. Wschodnia miała kamienną podłogę z betonowym wjazdem. Być może była tam stajnia. Zachodnia część miała prawdopodobnie drewnianą podłogę. Na wschód od budynku znajdował się zbiornik wodny z odstojnikiem, do którego prowadziła drewniana rynna; być może był wykorzystywany jako poidło dla koni albo przy pracach budowlanych . Budynek postawiono na planie prostokąta i miał on ceglano-kamienną podmurówkę. Zachowały się też ślady podbudowy słupów dachu, prawdopodobnie dwuspadowego. Zachodnia część obiektu mogła pełnić funkcję administracyjną lub koszarową.

Wśród odnalezionych artefaktów były m.in. klamry od pasów, polskie guziki wojskowe,

medaliki z Matką Boską Częstochowską i Ostrobramską, św. Krzysztofem i św. Dominikiem, sygnet posrebrzany, obrączki, polskie monety i naboje pistoletowe.

Najbardziej interesował nas obszar drugi. Było to bowiem jedno z pierwszych miejsc ekshumacji, przeprowadzonych i utrwalonych na zdjęciach w 1945 r. Odnaleźliśmy tu szczątki poekshumacyjne należące do co najmniej 31 osób oraz miejsca pochówku kolejnych 26 osób obu płci, które nie zostały wówczas ekshumowane. Najmłodsza z ofiar miała 13-18 lat. Najstarsze osoby były w wieku 50-60 lat. Jeden z młodszych mężczyzn miał w czaszce dwa otwory wlotowe po kulach, w nogach gwoździe, a ręce związane drutem. Inny mężczyzna i młoda kobieta mieli też podobne otwory w czaszce. W jednym z grobów razem z ludźmi był pogrzebany pies.

Wśród odnalezionych artefaktów były m.in. klamry od pasów, polskie guziki wojskowe, medaliki z Matką Boską Częstochowską i Ostrobramską, św. Krzysztofem i św. Dominikiem, sygnet posrebrzany, obrączki, polskie monety i naboje pistoletowe.

Biuro Poszukiwań i Identyfikacji IPN pobrało od rodzin ofiar materiał do badań genetycznych w celu odnalezienia dokumentów dotyczących egzekucji, których ofiary mogłyby odpowiadać cechom charakterystycznym odnalezionych osób.

Ekshumowane szczątki pochowano w nowej kwaterze wojennej, zlokalizowanej na lewym dziedzińcu Fortu III.

Pogrzeb ofiar niemieckiego terroru na terenie Fortu III – Pomiechówek, 5 września 2019. Fot. Sławek Kasper (IPN)

Pogrzeb ofiar niemieckiego terroru na terenie Fortu III – Pomiechówek, 5 września 2019. Fot. Sławek Kasper (IPN)

Lato 2019

Od połowy czerwca do końca lipca przebadano prawy mały dziedziniec i część prawego dużego. Spodziewaliśmy się, że na pierwszym obszarze odnajdziemy masowe mogiły, jednak odkryto tylko fragmenty systemu odwadniania z rowami odprowadzającymi wodę i zakrytą kanalizacją, które zostały zasypane podczas budowy kolejki wąskotorowej na początku XX w.

Na drugim obszarze odkryto dwie jamy grobowe. W jednej znajdowały się rozrzucone szczątki co najmniej kilkunastu osób i równo ułożone szkielety. Prawdopodobnie były to szczątki osób nierozpoznanych podczas ekshumacji w 1945 r., które powtórnie złożono w mogile. Zupełnie inny charakter miała druga jama: tu całe szkielety były rozrzucone w sposób chaotyczny. Mogiła ta była nienaruszona.

Odnalezione artefakty. Fot. ze

zbiorów autora

W obu grobach odnaleziono szczątki 27 kobiet, 16 mężczyzn (głównie w wieku dojrzałym) i trzech noworodków (w wieku do dwóch tygodni życia). Na szczątkach nie było śladów, które mogłyby wskazywać na przyczynę zgonu. W dołach znaleziono także fragmenty ubrań, guziki (metalowe, drewniane, skórzane i plastikowe), zatrzaski, haftki oraz sprzączki i buty, a także przedmioty codziennego użytku (portfel z niemieckimi monetami, okulary, żyletkę GOLD, tubkę po niemieckiej maści, wsuwkę do włosów, ołówki, fifki do papierosów, lusterko, puderniczkę, śrubokręt, pierścionki, obrączki oraz łuski od karabinów Mauzer).

Historię Fortu III, jak i rezultaty dotychczasowych poszukiwań przedstawiono podczas konferencji naukowej „Fort III Pomiechówek – przywracanie pamięci o ofiarach niemieckiego terroru”, która odbyła się 28 września w Pomiechówku.

Pogrzeb tych ofiar odbył się 5 września 2019 r. na lewym dużym dziedzińcu. W uroczystości wzięli udział minister obrony narodowej Mariusz Błaszczak, prezes IPN dr Jarosław Szarek i zastępca prezesa IPN prof. Krzysztof Szwagrzyk.

Historię Fortu III, jak i rezultaty dotychczasowych poszukiwań przedstawiono podczas konferencji naukowej „Fort III Pomiechówek – przywracanie pamięci o ofiarach niemieckiego terroru”, która odbyła się 28 września w Pomiechówku. Konferencja została zorganizowana przez Archiwum IPN i wójta gminy Pomiechówek. Na spotkanie przybyli m.in. byli więźniowie Fortu III Pomiechówek i ich rodziny oraz naoczni świadkowie zbrodni niemieckich. Prelegentami byli badacze zajmujący się na co dzień zbrodniami na tym terenie: dr Piotr Oleńczak (Mazowiecki Urząd Wojewódzki), dr Marek Tadeusz Frankowski, Dorota Grzechocińska i Janusz Piwowar (Archiwum IPN), Marta Janczewska (ŻiH), Piotr Jeziółkowski (Fundacja Fort III Pomiechówek), Rafał Pękała (BEN IPN) i niżej podpisany.

Tekst pochodzi z nr 12/2019 "Biuletynu IPN"

COFNIJ SIĘ